

NR.41 F150 12 T/M 18 OKTOBER

1985

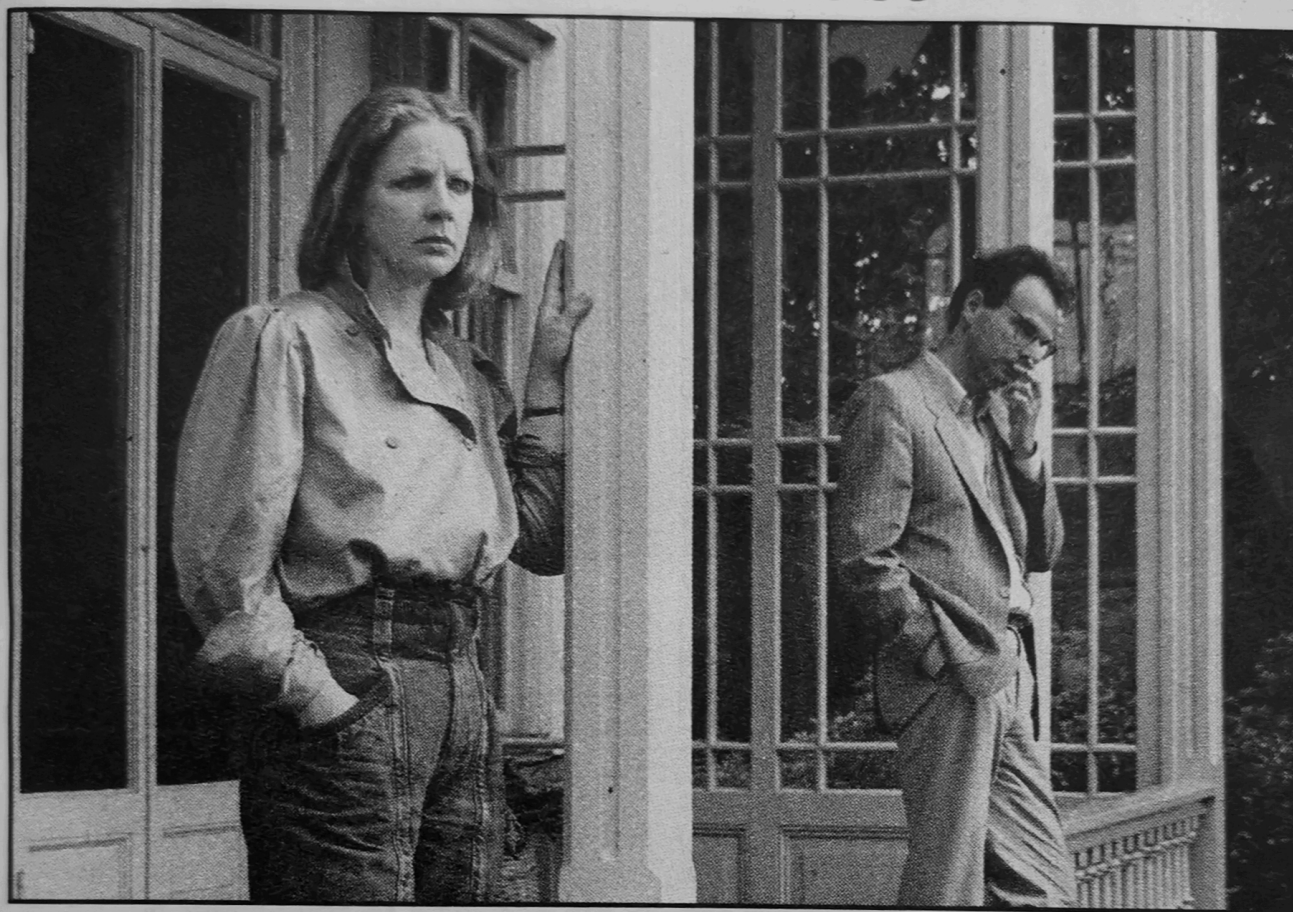
VPRO

ZONDAG VPRO NEDERLAND 2

het

het Wachten op de sprong van het beest

Foto's: Maureen Barkey

Marjon Brandsma en Ger Thijs

Zondag zendt de VPRO, op Nederland 2, de televisieregistratie van het toneelstuk *het* uit, gebaseerd op een novelle van Henry James.

Pieter Kottelman over de novelle (*The beast in the jungle*), het toneelstuk en de film die te zien zal zijn. Het: 'het gevoel voorbestemd te zijn voor iets vreemds en buitengewoons, iets wonderbaarlijks en vreselijks misschien.'

Als de schrijver Henry James nog geleefd had en niet ruim zeventig jaar geleden gestorven was, had hij vorig jaar een verheugende gebeurtenis kunnen meebeleven. De toneelvoorstelling '*het*', gebaseerd op James' novelle *The beast in the jungle*, ging in première en ondervond alom grote waardering. De kritieken waren juichend, het publiek niet minder. James zelf zou het succes met minder onverdeelde gevoelens ontvangen hebben. Dat een door anderen gemaakte bewerking teweegbrengt wat zijn eigen toneelstukken niet vermochten, is navrant. Hij heeft er, ondanks uitblijvend succes, een tiental ge-

schreven, nog afgezien van enkele eenakters. Het merkwaardige feit doet zich voor, dat zijn proza onbedoeld heel wat beter toneelwerk bevat. Met name zijn roman *The Awkward Age* bestaat voor een klein deel uit beschrijvingen en voor het resterende uit dialogen, die op het eerste gezicht nietszeggend lijken en dat ook eigenlijk zijn, maar in onderlinge samenhang hun kracht ontleenen aan wat er *niet* in wordt gezegd. Juist door alles behalve het onzegbare te verwoorden, ontstaat juist daar een scherp omlijnd beeld van. *The beast in the jungle* leent zich eigenlijk al minder voor het toneel, omdat er uitge-

breid commentaar in voorkomt, subjectief commentaar van een alleswetende schrijver die iedere verandering in de gemoedstoestand van zijn personages in de gaten heeft. Het vreemde is, dat juist deze omstandigheid de toneelbewerking van de acteurs Marjon Brandsma en Ger Thijs en van regisseur Jan Ritsema des te interessanter heeft gemaakt.

Het noodlot

'Het' - het ongedefinieerde 'iets' of 'ding' dat als het onzegbare steeds voorkomt bij James, heeft in de novelle de gedaante aangenomen van het noodlot. Van de twee personages, een man en een vrouw, behoort het noodlot toe aan de man, het is zijn persoonlijke speelgoed. Hij omschrijft 'het' als het gevoel 'voorbestedend te zijn voor iets vreemds en buitengewoons, iets wonderbaarlijks en vreselijks misschien', dat hem vroeg of laat moet overkomen en misschien wel verpletteren zal. Hij wacht op 'de sprong van het beest', dat voortsliuift door de jungle van zijn leven. Dat grootse gevoel van hem is de basis van hun relatie, omdat het haar wel aanspreekt. Maar hoe verpletterend zijn 'Napoleontische' gevoel is, ontdekt zij vlak voor haar dood als zij beseft, dat zijn geobserveerde wachten op het noodlot zijn eigenlijke noodlot is geweest. Onopgemerkt heeft het noodlot zich aan hem voltrokken, want, wachtend op zijn noodlot, heeft niets dan dat hem beziggehouden en heeft hij verzuimd van haar te houden. Omdat zij wel van hem houdt en daarvan heeft blijk gegeven door haar leven in het teken te stellen van zijn noodlot, vertelt zij hem niet wat zij ontdekt heeft. Door haar naderende dood kan hij zijn noodlot immers niet meer afwenden en als hij zichzelf niet bewust is van zijn liefdeloosheid, dan zal 'het beest' hem, naar zijn idee, simpelweg met rust gelaten hebben. Lang na haar dood, nog altijd wachtend op 'het', verkrijgt hij eindelijk inzicht in wat hem overkomen is. Als hij een bezoek brengt aan het kerkhof, komt hij oog in oog te staan met een man, wiens gezicht *ontveld* is van verdriet om het kennelijke verlies van zijn vrouw. Dan pas realiseert hij zich zijn noodlot en 'hij wendt zich instinctief af en valt met zijn gezicht naar beneden op het graf. En het beest springt op hem en begint hem aan stukken te scheuren. En hij

kan maar één ding denken: O, was het maar mogelijk om dwars door de marmereen plaat te dringen om daar beneden aan haar botten vergiffenis te vragen'.

Perspectiefwisseling

Het laatste citaat is één versie van het slot - van de toneelbewerking althans. De 'zij' in het stuk geeft er een minder heroïsche beschrijving van: '(...) je ziet de jungle van je leven, ziet het loerende roofdier, dat zich langzaam opricht, hij zet aan voor de sprong, jij wendt je instinctief af en werpt je met je gezicht naar beneden op het graf. Pats Uit'. De bedoeling is duidelijk, zeker in bredere samenhang: de man weet nog altijd geen afstand te nemen van zichzelf en stelt zijn eigen rol wat mooier voor, maar opmerkelijker is nog, dat de vrouw haar mening geeft over het slot terwijl zij dan al dood is. Dit nu hangt samen met de virtueuze manier, waarop Jan Ritsema cs de verhalende gedeelten van de novelle bewerkt hebben. Het is een kwestie van perspectiefwisseling, heel simpel eigenlijk. Niet James vertelt, maar zij en hij. Langzaam reconstrueren zij hun gemeenschappelijk verleden voor het publiek, elkaars versies corrigerend en aanvullend. Hun teksten zijn bijna woordelijk ontleend aan James, maar hier en daar geparafraseerd en anders gemonteerd, zodat in het oorspronkelijke chronologische verhaal - dat

in wezen één grote terugblik is - 'heden' en 'verleden' door elkaar lopen. Door zich James' commentaren toe te eigenen, lijken de acteurs Brandsma en Thijs het verhaal of het toneelstuk te schrijven of in elk geval hun toneelpersonages als objectieve waarnemers aan een onderzoek te onderwerpen. Om de dubbelzinnigheid nog te vergroten spreekt Ger Thijs Marjon Brandsma soms aan met 'Marjon' en worden hun teksten in het tekstboekje ook voorafgegaan door de initialen 'G' en 'M'.

Director

In de theatervoorstelling was het gevolg, dat het publiek ieder referentiepunt ontnomen werd en niet meer uitgemaakt kon worden wat nu nog 'werkelijkheid' was. De voorstelling wentelde zich om de eigen as grillig naar het slot toe, als een diamant voortdurend van kleur veranderend. 'het' (nadrukkelijk zonder hoofdletter geschreven om de onbepaaldheid ervan te benadrukken) was een hoogtepunt in het toneelaanbod vorig jaar. Uit de, wederom door Jan Ritsema geregisseerde, televisieregistratie, blijken duidelijk de verschillen tussen het ene medium en het andere. Toneel laat als het ware de twijfel toe, niets leek meer zeker omtrent 'het', behalve dat Brandsma en Thijs daar op de toneelvloer stonden. De camera heeft dwingende effecten: de dubbelzinnige afstand tussen

de acteurs en hun personages wordt daar door kleiner, de kijker is zich er althans niet voortdurend van bewust. Dat verschijnsel hangt ook samen met de wisselende locaties. Terwijl het toneel als eenheid van plaats een onbestemde, tijdloze ruimte was - het kon het hiernamaals zijn maar ook een repetitielokaal - worden de verhaalepisoden in de televisieversie gemarkeerd door de camera de acteurs op steeds verschillende plekken in een villa te laten gadeslaan. Daardoor worden voor de televisiekijker een reliëf en ritme aangebracht, die de theaterbezoeker uit eigen concentratie en voorstellingsvermogen moest putten. Ook wordt een belangrijk verschil in sfeer bepaald door de belichting, die in het theater sneller een romantisch, heimelijk verbond suggereert dan het daglicht uit de televisieregistratie. Ik zou me kunnen voorstellen, dat Ritsema het daglicht gekozen heeft om het mysterie zoveel mogelijk door het stuk zelf te laten ontstaan. Het daglicht is harder, eerlijker, omdat het de mogelijkheid tot subjectief commentaar van theaterbelichting uitsluit. Het spel lijkt ook directer. Marjon Brandsma was in de toneelvoorstelling langouereus, ironisch, maar toch beslist, terwijl zij nu gelijkmatiger en eenduidiger is. Soms lijkt zij de 'hij' over zijn egocentrische houding verwijten te maken, terwijl ik me haar op toneel herinner als de be-

rusting zelve, simpelweg constaterend wat er is voorgevallen. Maar het is waarschijnlijk beter om alle vergelijkingen achterwege te laten en elk van de versies op de eigen kwaliteiten te beoordelen. Het televisie-'het' is dan een uitermate geconcentreerde, bondige produktie die de kijker in hoog tempo deelgenoot maakt van de blinde obsessie en van de 'hij'. Het stuk is als 'het beest' zelf, dat om hem heensluipt en zijn sprong al voorbereidt, terwijl hij nog niets vermoedt. Het is, om de nuances in de bewerking te illustreren, misschien aardig om tot slot James' afloop te citeren. '(. .) toen moest hij overgeven van zoveel

bitterheid, en het was alsof hij, nu het visioen onthuld was, alles zag wat er gebeurd was. Hij zag de jungle van zijn leven, zag het loerende roofdier, en toen, nog terwijl hij ernaar staarde, zag hij hoe het als door een windvlaag werd opgeschrikt, zich enorm en boosaardig verhief en aanzette voor de sprong die hem moest vernietigen. Zijn blik werd donker - het was vlakbij hem; in zijn hallucinatie keerde hij zich instinctief af en wierp zich, om het beest te ontwijken, met het gezicht naar beneden op het graf.'

Pieter Kottman